

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.005>Мудрак Сергій Іванович¹

1. аспірант

Державний податковий університет, УКРАЇНА

ORCID ID: 0009-0006-5671-6819

Організаційно-правові аспекти охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено питання організаційно-правових аспектів охорони прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу. Зазначено, що на сьогоднішній день одним із головних питань розвитку теперішнього суспільства нашої держави є питання взаємовідносин між державою та громадянином, що пов'язане з формуванням дієвих національних способів захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. У нашій державі права та свободи суб'єктів кримінального процесу визначають підґрунтя, що визначають статус особистості в демократичних країнах світу. Права і свободи вважаються природженими та невід'ємними для кожної людини. Однак в Україні у теперішній час відсутній будь-який аспект державної політики, який би не порушував права суб'єктів кримінального провадження у визначеній мірі, а саме, відносно гарантування реалізації закріплених прав. Вказано, що нинішній правовий баланс соціальних відносин у нашій державі тісно пов'язаний із застосуванням правових засобів, що забезпечують державні гарантії для реалізації інтересів кожного суб'єкта права, незалежно від змін у суспільстві. Існування вказаних засобів правового впливу не відмежовується від інших явищ правового характеру, оскільки їх існування взаємопов'язане та взаємозумовлене. У національній правовій системі всі явища правового характеру досліджуються з точки зору їх функціонального призначення, причому ключовим фактором для правового засобу є його здатність у межах правового поля стати інструментом вирішення існуючих проблем. Зроблено висновок, що ефективність правових гарантій прав, свобод та законних інтересів людини залежить насамперед від чинної Конституції та нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, реалізації конституційного контролю, а також від того, як державні органи та громадські організації, відповідальні за забезпечення цих прав, виконують приписи законів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: права; законні інтереси; кримінальне провадження; суб'єкти кримінального провадження.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.005>**Serhiy Mudrak¹****1.** Ph.D. student

State Tax University, UKRAINE

ORCID ID: 0009-0006-5671-6819

Organizational and legal aspects of protecting the rights and legal interests of participants in criminal proceedings

ABSTRACT. The article examines the issue of organizational and legal aspects of the protection of the rights and legitimate interests of the subjects of the criminal process. It is noted that today one of the main issues of the development of the current society of our country is the issue of the relationship between the state and the citizen, which is connected with the formation of effective national methods of protecting the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings. In our country, the rights and freedoms of the subjects of the criminal process determine the basis that determines the status of the individual in the democratic countries of the world. Rights and freedoms are considered innate and inalienable for every person. However, in Ukraine at the present time there is no aspect of state policy that would not violate the rights of the subjects of criminal proceedings to a certain extent, namely, in relation to guaranteeing the implementation of established rights. It is indicated that the current legal balance of social relations in our country is closely related to the use of legal means that provide state guarantees for the realization of the interests of every subject of law, regardless of changes in society. The existence of the specified means of legal influence is not separated from other phenomena of a legal nature, since their existence is interconnected and mutually determined. In the national legal system, all phenomena of a legal nature are studied from the point of view of their functional purpose, and the key factor for a legal instrument is its ability within the legal field to become a tool for solving existing problems. It was concluded that the effectiveness of legal guarantees of human rights, freedoms and legitimate interests depends primarily on the current Constitution and legal acts, the development of legal principles, the implementation of constitutional control, as well as on how state bodies and public organizations responsible for ensuring these rights, fulfill the prescriptions of laws.

KEYWORDS: *rights; legal interests; criminal proceedings; subjects of criminal proceedings.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день одним із головних питань розвитку теперішнього суспільства нашої держави є питання взаємовідносин між державою та громадянином, що пов'язане з формуванням дієвих національних способів захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. У нашій державі права та свободи суб'єктів кримінального процесу визначають підґрунтя, що визначають статус особистості в демократичних країнах світу. Права і свободи вважаються природженими та невід'ємними для кожної людини. Однак в Україні у теперішній час відсутній будь-який аспект державної політики, який би не порушував права суб'єктів кримінального провадження у визначеній мірі, а саме, відносно гарантування реалізації закріплених прав.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанню прав та законних інтересів учасників кримінального провадження присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме М. Бажанов, О. Бандурка, О. Кучинська, Н. Лугіна, О. Омельченко, О. Шило та інші. Проте у зв'язку зі стрімкими змінами у суспільстві часто виникають питання, що залишаються мало дослідженими.

Виклад основного матеріалу. Нинішній правовий баланс соціальних відносин у нашій державі тісно пов'язаний із застосуванням правових засобів, що забезпечують державні гарантії для реалізації інтересів кожного суб'єкта права, незалежно від змін у суспільстві. Існування вказаних засобів правового впливу не відмежовується від інших явищ правового характеру, оскільки їх існування взаємопов'язане та взаємозумовлене. У національній правовій системі всі явища правового характеру досліджуються з точки зору їх функціонального призначення, причому ключовим фактором для правового засобу є його здатність у межах правового поля стати інструментом вирішення існуючих проблем.

За словами окремих науковців природа правових засобів полягає в тому, що вони є частиною правової реальності і призначені для досягнення цілей правового регулювання, забезпечуючи реалізацію інтересів і потреб суб'єктів права. В українській юридичній літературі

існує різноманітність визначень цього поняття. Зазвичай вважається, що правові засоби — це правові явища, які використовуються для задоволення інтересів суб'єктів права та досягнення соціально корисних цілей [5, с.760].

Права учасників кримінального провадження апріорі є нормативно закріпленими правилами та особливостями їхнього становища, визнаними світовою спільнотою. Насамперед, це природжені права кожного учасника кримінального провадження, незалежно від його національності, місця проживання, статі, кольору шкіри, релігійних переконань, мови чи інших ознак. З тією метою, щоб забезпечити громадяни можливість користуватися цими правами, держава встановлює гарантії їх реалізації. Гарантії забезпечення прав людини закріплені в договорах міжнародного характеру, засадах міжнародно-правових норм, звичаєвому міжнародному праві та інших джерелах міжнародного права.

Діюча Конституція та держава мають захищати права та законні інтереси кожного суб'єкта кримінального провадження разом із правами і свободами як відокремлений об'єкт судового процесу. Це пояснюється тим, що норми права, які існують, не можуть передбачити всі можливі життєві ситуації. У зв'язку з цим, захист інтересів учасників кримінального процесу, що передбачені нормами закону, представницькими органами держави, як правило встановлюється за аналогією з нормами права або шляхом розширеного тлумачення правових норм.

У сучасних умовах розвитку нашої держави права учасників кримінального провадження є ключовими для формування взаємовідносин між особою та державою. Вони контролюють і регулюють здійснення державної влади над індивідом, забезпечують громадянам права та свободи у відносинах з державою та зобов'язують державні органи задовольняти основні людські потреби.

Як зазначає О. В. Корнелюк, процес охорони прав людини в кримінальному судочинстві слід розуміти як сукупність регулятивних і охоронних норм права, які регламентують як

запобігання можливим, так і усунення вже існуючих порушень під час захисту свобод, прав і законних інтересів суб'єктів правовідносин [3, с. 247].

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх не порушення становлять основний зміст і напрямок діяльності держави. Головним обов'язком української держави є забезпечення дотримання цих прав і свобод, як це зазначено у ст. 3 Конституції: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2, с. 4].

На сьогоднішній день Україна, як ніколи раніше, має проявити ініціативу у забезпеченні прав і свобод суб'єктів кримінального процесу, створюючи соціальні, матеріальні, політичні та інші умови, щоб кожен учасник міг максимально реалізувати свої законні права та свободи. В умовах, коли в нашій державі триває війна, захист прав і свобод стає однією з невід'ємних ознак державності, а реалізація прав і свобод суб'єктів кримінального процесу виступає своєрідним показником стабільності та зрілості держави.

Охорона прав, свобод та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу в українському кримінальному провадженні охоплює ряд заходів, які спрямовані на створення умов для реалізації цих прав та інтересів, відновлення порушених прав, а також забезпечення безпеки учасників, які беруть участь у кримінальних процесуальних відносинах.

Особливість правовідносин у сфері охорони прав і свобод учасників кримінального провадження полягає в тому, що державні органи, представлені посадовими особами, які ведуть справу, зобов'язані забезпечувати всі необхідні умови для реалізації прав і свобод особистості. Вони повинні роз'яснювати учасникам їх права та обов'язки і забезпечувати можливість їх використання. Однак реальне здійснення прав громадянами залежить від їх особистого вибору.

Організаційно-правовою основою забезпечення прав, свобод і

законних інтересів учасників кримінального провадження є комплексний державний механізм. Він охоплює органи місцевого самоврядування, посадових осіб, політичні партії, громадські організації, омбудсмена, засоби масової інформації та міжнародні правозахисні організації. Ці структури працюють над створенням сприятливих умов для ефективного використання громадянами своїх прав.

О. П. Кучинська зазначає, що питання створення ефективної системи гарантій прав учасників кримінального провадження набуває особливої актуальності в цій сфері, де відбуваються суттєві обмеження конституційних прав і свобод, а взаємодія учасників провадження з державою часто супроводжується примусовим впливом. Права, надані учасникам кримінального провадження, не можуть бути автоматично реалізовані. Для цього потрібне існування системи закріплених законодавством положень, які гарантують перехід від правових можливостей, передбачених законом, до їхньої реальної реалізації. Крім того, гарантії прав особи відіграють роль механізмів, що дозволяють виключити або, принаймні, мінімізувати професійні помилки зі сторони органів розслідування та судового розгляду щодо громадянина [4, с. 68]. Складно не погодитися з цією думкою, однак важливо враховувати, що людський фактор залишається вирішальним у цьому процесі.

Сьогодні, у будь-якій цивілізованій державі світової спільноти, ключовою суспільно-політичною інституцією, відповідальною за організацію та здійснення юридичного забезпечення, є незалежний суд, який не підпадає під вплив державних чи партійних структур. Ефективність організаційно-правових гарантій залежить від якості нормативно-правових положень, які ці гарантії забезпечують.

Відомо, що захист прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є важливою складовою стабільного розвитку багатьох європейських та світових країн на шляху до демократії та економічного процвітання. Дотримання цих прав є пріоритетом для будь-якої цивілізованої держави. Наразі це одне з основних завдань реформування правової системи України,

особливо в рамках європейської інтеграції..

Концепція правової держави забезпечує об'єктивні умови для розробки та аналізу прав і свобод учасників кримінального провадження, щоб гарантувати їх ефективний захист. Подальше укріплення права учасників кримінального провадження на захист від кримінального переслідування, як основоположного права людини, сприятиме створенню в Україні справжньої правової держави, де кожен громадянин буде захищений від беззаконня і несправедливості.

Важливим частиною механізму захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження виступають гарантії, які є сукупністю юридичних положень, засад і вимог, що забезпечують реалізацію основних прав та інтересів людини. Основним завданням гарантій є створення правових умов для забезпечення конституційно визначеного статусу учасників кримінального провадження. Гарантії виступають правовим механізмом, який забезпечує перехід від декларованих Основним законом прав до їх фактичного виконання.

Ефективність гарантій залежить від багатьох чинників, включаючи рівень розвитку загально-правових принципів, стан економіки, розвиток демократичних інституцій, політичну систему, наявність ефективних законів, механізмів захисту прав людини, правову культуру населення та функціонування ефективного органу конституційного контролю.

Держава, яка прагне бути правовою, не може ігнорувати права, свободи та право людини на захист порушених прав, гарантованих Конституцією, з урахуванням засади рівності прав громадян. Як закріплено у ст. 7 Загальної декларації прав людини: «усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний захист законом» [1].

Стан правового статусу людини в таких сферах, як економічна, соціальна, політична та духовна, вказує на недосконалість і загальну нестабільність механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів. Хоча декларація особистих прав, свобод і законних

інтересів учасників кримінального провадження є важливою, вона не є єдиним елементом правопорядку в українському суспільстві. Необхідно створити умови для реалізації цих прав і свобод, які повинні бути підтримані надійною системою їхньої реалізації.

Основним компонентом гарантій є забезпечення рівних правових можливостей для всіх учасників у реалізації, охороні та захисті їхніх суб'єктивних прав. Важливість гарантій прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження визначається їх суттєвим впливом на правову, соціальну та інші сфери суспільного життя, оскільки вони створюють умови для реальної реалізації прав людини. Система гарантій цих прав є досить складною і включає як загальні, так і спеціальні гарантії. Загальні гарантії охоплюють економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та культурні аспекти, тоді як спеціальні гарантії стосуються правових аспектів охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Отже, визначення правових гарантій прав, свобод та законних інтересів суб'єктів кримінального провадження належить до системи засобів, що забезпечують можливість реалізації цих прав у широкому розумінні. Правові гарантії визначають конкретні процедури для реалізації прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження відповідно до чинного законодавства та міжнародних актів.

Для забезпечення реалізації конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, держава повинна створити відповідний механізм. Основною складовою цього механізму є гарантії, які включають конкретні засоби для ефективного здійснення прав, їх правової охорони та захисту. Головне призначення цих гарантій – забезпечити всім громадянам рівні правові можливості для отримання, реалізації, охорони та захисту їхніх суб'єктивних прав і свобод.

Висновки та пропозиції. Таким чином, варто відзначити, що ефективність правових гарантій прав, свобод та законних інтересів людини залежить насамперед від чинної Конституції та нормативно-

правових актів, розвитку правових принципів, реалізації конституційного контролю, а також від того, як державні органи та громадські організації, відповідальні за забезпечення цих прав, виконують приписи законів.

Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що формуються в рамках громадянського суспільства, залежать від демократичних інститутів, становища держави в економіці, ступеня виховання у правовому розумінні та культури населення, а також від дієвого функціонування і взаємодії кожної з гілок державної влади одна з одною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ. (1948). Декларація ООН 10 грудня 1948 р. URL: zakon4. rada.gov.ua/laws/show/995_015 (Дата звернення 28.07.2024).
- [2] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>. (Дата звернення 15.08.2024).
- [3] Корнелюк, О.В. (2007). КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА. *Держава і право*. (1). 244- 247.
- [4] Кучинська, О.П. (2012). ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ. *Слово Національної школи суддів України*. (1). 68.
- [5] Михайлова, Н. В. (2013). ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ. *Право і суспільство*. (2). 203-206.